

## ЎЗБЕКИСТОН ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИДА ЭМИССИОН ОПЕРАЦИЯЛАР

Абдукаюмов Абдувахид Абдувасикович

ТДИУ мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17002738>

Бугунги замон иқтисодиёт шароитида тижорат банклари қимматли қоғозлар бозорининг асосий иштирокчиларидан бири ҳисобланади. Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозорида бевосита эмитент, инвестор ва молиявий воситачиликни амалга ошириб, иқтисодиёт субъектларининг капитал ресурсларга бўлган эҳтиёжини қондиришга хизмат қилади. Хусусан, қимматли қоғозлар бозори банкларнинг молиявий барқарорлиги ва даромадлилигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги фаолиятини таҳлил қилишда уларнинг ушбу бозордаги ролини аниқ белгилаш муҳим аҳамият касб этади. Илмий манбалар ва амалий тажриба асосида, банкларнинг фонд бозоридаги фаолиятини шартли равишда тўрт асосий йўналишга бўлиш мумкин. Бу йўналишлар банклар томонидан қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган операцияларда уларнинг турли вазифаларини ва функцияларини акс эттиради.

- **анъанавий банк операциялари билан боғлиқ фаолият** бўлиб, унда банклар қимматли қоғозлардан асосан ликвидликни бошқариш ёки ўз маблағларини жойлаштириш мақсадида фойдаланади.

- **қимматли қоғозлар бозорининг профессионал иштирокчиси сифатидаги фаолият** – бу ҳолда банклар брокерлик, дилерлик, кастодианлик ва андерайтинг каби хизматларни кўрсатади;

- **инвестор сифатидаги фаолият** – банклар ўз маблағларини даромад олиш мақсадида қимматли қоғозларга инвестиция қилади;

- **эмитент сифатидаги фаолият** – банклар ўзлари қимматли қоғозлар (облигациялар, акциялар) чиқариш орқали маблағ жалб қилади.

Жахон амалиётида тижорат банклари ўз қимматли қоғозларини эмиссияси – бу банклар учун стратегик молиявий восита бўлиб, банкларнинг капитал базасини мустаҳкамлаш, узоқ муддатли инвестицион лойиҳаларга молиялаштириш учун маблағ жалб қилиш, ликвидлик муаммоларини ҳал қилиш ва капитал бозорида ўз мавқеини оширишда муҳим аҳамиятга эга

Тижорат банкларининг эмиссия фаолиятининг асосий мақсадлари:

1. Капитал базасини мустаҳкамлаш;
2. Узоқ муддатли инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш;
3. Ликвидлик муаммоларини ҳал қилиш;
4. Бозордаги рақобатбардошликни ошириш.

Ўзбекистонда тижорат банклари эмиссион операцияларини “Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида”ги, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси президенти фармон ва қарорлари, Марказий банкнинг норматив ҳужжатларига асосан амалга оширади.

Ўзбекистон Республикаси 2015 йил 3 июнь ЎРҚ-387-сон “Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида”ги Қонунга асосан тижорат банкларининг эмиссияси учун ҳуқуқ ва

мажбуриятларни белгилайди. Қонунга кўра банк томонидан қимматли қоғозларни чиқариш, давлат рўйхатидан ўтказиш, биржада савдо қилиш ва ҳисоб-китоб тартиблари белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси 2019 йил 5 ноябрь ЎРҚ-580-сон “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонунга кўра тижорат банклари ўз устав капитали учун акциялар чиқариш ва уларни жойлаштириш, облигациялар эмиссия қилиш ҳуқуқлари ҳамда тартиби ҳақида қоидалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси 2014 йил 6 май ЎРҚ-370-сон “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунга кўра агар банк акциядорлик жамияти шаклида бўлса, тижорат банкининг мулкчилик шаклига кўра акция эмиссияси ва акциядорлар ҳуқуқлари айнан ушбу қонун асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозорида эмиссион операциялари — бу банкларнинг қимматли қоғозларни чиқариш ва улар орқали молиявий ресурсларни жалб этиш фаолияти мажмуасидир. Ушбу таҳлил банк молияси, капитал бозори ва макроиқтисодий барқарорлик нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади.

Банк томонидан эмиссия қилинадиган қимматли қоғозлар турлари:

1. Банк акциялари - банк устав капиталидаги шерикликни ифодаладиган қоғозлар;
2. Банк облигациялари - банк қарз мажбуриятини ифодаловчи, белгиланган муддатда ва фоизда қайтарилиши лозим бўлган қоғозлар;

Тижорат банклари эмитент сифатида фаолият юритар экан, банклар ўз қимматли қоғозларини эмиссия қилиш ва уларни бирламчи жойлаштириш операцияларини амалга оширадilar. Шу билан бирга, банклар томонидан эмиссия қилинган қимматли қоғозлар эгаларига тегишли ҳуқуқларни амалга оширишни таъминлашга қаратилган қўшимча операцияларни ҳам бажарадилар. Буларга қуйидагилар киради: фоизлар ва дивидендларни тўлаш; муддати етганда қарз мажбуриятларини (облигацияларни) тўлиқ ёки қисман сўндириш; акциядорларни банк бошқарувида иштирок этишлари учун шарт-шароит яратиш ва бошқалар.

Тижорат банклари ўз устав капитали шакллантириш ёки уни ошириш мақсадида акциялар эмиссиясига мурожаат қиладилар. Бунда улар ушбу қимматли қоғозлар эгалари олдида муайян мажбуриятларни ўз зиммасига оладилар.

Республикадаги тижорат банкларининг аксарияти акциядорлик жамияти шаклида ташкил этилган бўлса-да, уларнинг фаолиятида акцияларни оммавий эмиссия қилиш ва улгуржи бозорда жойлаштириш амалиёти чекланган миқёсда амалга оширилади. Бу, аввало, ички фонд бозорининг етарлича ликвид эмаслиги, инвесторлар доирасининг чекланганлиги, шунингдек, эмиссия жараёнларига нисбатан қатъий ҳуқуқий ва ташкилий талаблар билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистонда банкларнинг эмиссион фаолиятини ривожлантириш учун ҳуқуқий базани такомиллаштириш, инвестицион муҳитни яхшилаш ҳамда профессионал бозор иштирокчиларини кўпайтириш каби чоралар муҳим аҳамият касб этади. Сўнгги йилларда оммабоплиги тобора ортиб бораётган қарз қимматли қоғозларини тижорат банклари томонидан чиқарилаётганлиги, банкларга бўлган халқаро ишончни ошиши билан боғлаш мумкин.

Айниқса банклар томонидан эмиссия қилинаётган облигацияларни алоҳида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Облигация молия бозоридаги энг асосий қарз инструментларидан бири ҳисобланади. Улар бўйича тўлов мажбуриятлари, муддат, купон ставкаси ва эмитент тавсифлари асосий кўрсаткичлар ҳисобланади.

Банк облигациялари давлат облигациялари эмас ва кўп жиҳатдан корпоратив облигацияларга ўхшайди, бироқ уларни корпоратив қарз қимматли қоғозларининг гуруҳига ҳам киритиш мумкин эмас. Облигацияларнинг бу икки тури бозорда турлича рол ўйнайди. Банк облигациялари — молия тизимининг барқарорлигини таъминлаш воситаси сифатида, корпоратив облигациялар — инвестицион ўсиш ва иқтисодий диверсификация воситаси сифатида фаолият кўрсатади.

2022-2024 йилларда Ўзбекистонда банк секторида муҳим ислохотлар амалга оширилди, бу эса тижорат банкларининг капитал бозорида фаоллигини оширди. Облигация эмиссиялари банклар учун қўшимча маблағ жалб қилишнинг муҳим воситаси бўлиб, уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, кредит портфелини кенгайтириш ва хорижий бозорларга интеграциялашувда муҳим ўрин тутди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 апрелдаги ПҚ-4258-сон қарорига мувофиқ, илк суверен халқаро облигациялар 1 миллиард АҚШ доллари миқдорида жойлаштирилди, бу тижорат банкларига халқаро бозорларда облигация чиқариш учун прецедент яратди.

2022-2024 йилларда Ўзбекистон иқтисодиётида ЯИМ ўсиши 5.3-5.5% даражасида бўлди, инфляция эса 2024 йилда 9.8% бўлди. Бу банкларга облигация чиқариш учун қулай шароит яратди, чунки инфляция мамлакатнинг қайта молиялаш ставкасидан паст бўлиши бу барқарор иқтисодий ўсишни англатади ва ўз навбатида мамлакатга инвесторларнинг бўлган ишончини оширади.

### References:

#### Используемая литература:

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Барр Р. Политическая экономия. Т.-М. Международные отношения, 1995, С.319.
2. М. Грэгори. Принципы экономикс. – СПб.: Питер Кем., 1999, С.538.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. – М: Инфра М, 2003, С.62.
4. Жукова Е.Ф. Рынок ценных бумаг /Под редакция -М:Юнити, 2003-с76.
5. Вахабов А.В. ва бошқалар. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма.-Т.: “Молия” 2010.-328 б. (152б.).
6. Хамидулин М.Б. Развитие финансового механизма корпоративного управления. Иқт.фандок. илмий даражаси олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Тошкент,2008.-376.